
KITEKINTŐ

A FEJLETTSÉG REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEI KÍNÁBAN

(Regional Inequalities of Development in China)

GYURIS FERENC

Kulcsszavak:

regionális egyenlőtlenségek Kína Williamson-hipotézis nyugat–kelet ellentét konvergencia klubok
Az 1978-as gazdasági nyitás óta Kína dinamikus fejlődésnek indult, mára a világgazdaság legfontosabb
szereplői közé lépett elő. Tanulmányunkban először azt vizsgáljuk, hogyan hatott ez a gyors növekedés a
területi egyenlőtlenségek nagyságának, valamint térbeliségének alakulására. Ezt követően felvázoljuk,
milyen fejlődési kilátásokkal rendelkeznek Kína tartományai, miben nyilvánul meg a konvergencia-
klubosodás, valamint mindezek alapján milyen jövőbeli változások ígérkeznek az ország fejlettségi
térszerkezetében.

Előszó

Az 1949-ben hatalomra kerülő kínai kommunista vezetés kezdetektől fogva kiemelt céljának tekintette az országon belül feszülő társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek csökkentését. Ez azonban a nemzetközi kutatótársadalom figyelmét csak akkor keltette fel, amikor Kína – az 1980-as évek eleje óta zajló lendületes fejlődése révén – meghatározó világgazdasági és politikai tényezővé kezdte kinőni magát. Az ország területi különbségei ugyanis kihatással vannak az egész ország helyzetére (pl. fejlődésére, nemzetközi versenyképességére), utóbbi révén pedig a világgazdasági folyamatokra. Ezek miatt fontos, hogy az országot a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek szempontjából mélyebb vizsgálatnak vessük alá, elsősorban az 1978-as gazdasági nyitás óta eltelt időszakra koncentrálván.

A regionális egyenlőtlenségek vizsgálata – módszertani kérdések

Kína társadalmi és gazdasági tagoltságának vizsgálatát *statisztikai adatok elemzése*re alapoztuk. Ezek legfőbb forrását a *Kínai Statisztikai Hivatal* évkönyvei jelentik, melyek sokrétűségüknek köszönhetően számos vizsgálat elvégzésére adnak lehetőséget, tartományi bontásban, immár több évtizedre visszamenőleg.

A Kínai Statisztikai Hivatal adataira épülnek az ENSZ Kínáról szóló *Human Development Reportjai* is (UNDP 1997; 2002; 2005). Ezek számos, az ország belső

egyenlőtlenségeire fókuszáló elemzést tartalmaznak, nagy előnyük továbbá, hogy több olyan hivatalos kínai kiadvány adatait közlik, melyek magyarországi könyvtárakban nem állnak rendelkezésre.

A hivatkozott források kapcsán természetesen nem kerülhető meg a kínai gazdaságstatisztikai adatok megbízhatóságának kérdése, mely erőteljesen megosztja a szakmai közvéleményt (l. például Rawski 2001; *Sceptical...* 2002; USCC 2002; Klein-Özmucur 2002–2003; Holz 2003; 2005; Chow 2005). Egyes kutatók alapjaiban kérdőjelezik meg a kínai statisztikák használhatóságát, mert azokat tudatos hamisítás,¹ esetleg szakszerűtlen adatgyűjtés és -feldolgozás eredményének tekintik, míg mások egyenesen arra a megállapításra jutnak, hogy Földünk legnépesebb országa statisztikáinak megbízhatósága és pontossága alapján egyes fejlett államokat is maga mögé utasít.² Bár mindkét oldal képviselőinek érvelése egyaránt tartalmaz megfontolandó és bírálható elemeket, leginkább Holz és Chow azon véleményével értünk egyet, miszerint *a kínai statisztikai adatok, még ha célszerű is bizonyos kritikával kezelnünk őket, a főbb tendenciákat, időbeli és térbeli folyamatokat alapvetően hitelesen tükrözik* (Chow 2005, 1–2; Holz 2005, 10).

Döntésünk elsősorban nem a szakirodalomban olvasható fejtegetésekre épül. Inkább azt a kérdést tartjuk megfontolásra érdemesnek, hogy mi célból hamisít(ana) egy feltörekvő nagyhatalom politikai vezetése statisztikai adatokat. Nyilvánvalóan azért, hogy jelentős társadalmi vagy gazdasági problémákat, negatív tendenciákat elfedjen, ezzel helyzetét, elért gazdasági eredményeit a valóságosnál kedvezőbb színben tüntesse fel. Ebből viszont az következik, hogy amennyiben az ország statisztikai adatai alapján valamilyen komoly társadalmi vagy gazdasági probléma (problémák) meglétére következtethetünk, akkor a probléma valóban létezik. Márpedig Kínát a hivatalos statisztikák szerint világviszonylatban is nagy területi egyenlőtlenségek jellemzik, ezért úgy véljük, az adatok – legalább is ebben a tekintetben – a valós tendenciákat tükrözik, a felhasználásukkal végzett vizsgálatok érdemi eredményeket hozhatnak.

Ami a demográfiai adatokat illeti, ezek jól használható forrását jelentik a *The World Gazetteer* és a *Population statistics: Historical demography* weboldalai. Mindkét forrás a Kínai Statisztikai Hivatal demográfiai adataira támaszkodik, melyek az általános szakértői vélemény szerint az 1980-as évek eleje (lényegében az 1982-es census) óta hitelesnek tekinthetők (*Heilig* 1999). Ezt az álláspontot elfogadtuk, mert a népesedési adatok megbízhatóságát jellemzően még azok a szakértők sem vitatják, akik alapjaiban kérdőjelezik meg egyes gazdaságstatisztikai adatok helytállóságát. A *Population statistics: Historical demography* weboldalon egyébiránt a népköztársaság kikiáltását megelőző időszakból is található népességi adatok, ezek azonban meglehetősen hiányosak és megbízhatatlanok, elemzésekhez nem használhatók.

Ami a vizsgálat területi vonatkozását illeti, *az ország vizsgálatába nem vontuk be Xianggangot (Hongkong) és Aoment (Macau)*. Ez a két terület ugyanis az elmúlt évszázadban teljesen más fejlődési utat járt be, mint Kína többi része, nemcsak gazdasági, hanem társadalmi tekintetben is. Éppen ezért fejlődésüket és helyzetüket

nem lehet azokból a tényezőkből levezetni, amelyekből a népi Kína más tartományaiét. Hasonló okból a vizsgálat nem terjed ki a Beijing által 23. tartománynak tekintett Taiwan elemzésére sem, különösen amiatt, hogy ez utóbbinak jogilag sem tisztázott a hovatartozása.

Másfelől tekintettel kellett lennünk *Kína közigazgatási beosztásának változásaira* is. A kínai tartományok száma ugyanis az elmúlt húsz évben kettővel növekedett, mivel Hainan 1988-ban kivált Guandongból, 1997-ben pedig az addig Sichuan részét képező Chongqing önállósult.³ Éppen ezért a rendelkezésre álló *adatokat* az idősoros vizsgálatok elvégzése előtt *sok esetben először azonos közigazgatási beosztásra kellett vetütnünk*. Ilyen esetekben jellemzően az 1995-ös, 30 egységből álló tartományi felosztást vettük alapul.

Végezetül említést érdemel a kínai nevek írásmódjának kérdése is. *Vizsgálataink során végig a Kínai Tudományos Akadémia által kidolgozott pinyin írásmódot használjuk*, alkalmazkodva a nemzetközi szakirodalomban megfigyelhető tendenciákhoz. Ezzel – bár a hazai kiadványok még mindig gyakorta az ún. népszerű átírást alkalmazzák, egységes hazai szabályozás pedig mindmáig nem született – igazodni kívánunk a magyar Földrajzinév-bizottság 18/263. számú határozatának szemléletéhez, mely az iskolai térképeken már egyértelműen a kínai földrajzi nevek pinyin átírásban való feltüntetését támogatja (*FNB* é. n., 9).

A területi egyenlőtlenségek időbeli alakulásának modellezése

A területi egyenlőtlenségek időbeli alakulásának általános szabályszerűségeit először Jeffrey G. Williamson modellezte 1965-ben megjelent, *Regional inequality and the process of national development: A description of patterns* (A területi egyenlőtlenség és a nemzeti fejlődés folyamata: az összefüggés leírása) című munkájában. Williamson elképzelése szerint szoros kapcsolat mutatható ki egy ország gazdasági fejlettsége és területi jövedelmi egyenlőtlenségei között, a következőképpen:

- 1) A gazdasági fejlődés korai, preindusztriális fázisában járó országokon (mint a középkori Európa feudális államain) belül viszonylag csekély területi fejlettségbeli különbségek jellemzők. Ekkor ugyanis a gazdasági termelés alapját a mezőgazdaság adja, mely – a később kialakuló nagyiparhoz képest – viszonylag egyenletesen helyezkedik el a térben, és jövedelemtermelő képességének területi különbségei is relatíve mérsékeltek. Igaz, ez alól a nagy kiterjedésű országok (köztük Kína) kivételt jelentenek, ott azonban a népesség zöme is a jó mezőgazdasági adottságú területeken összpontosul,⁴ így az egy főre jutó termelési érték itt sem mutat kiugróan nagy térbeli egyenlőtlenségeket.
- 2) Az ipari forradalom korszakába lépve az ország gyors gazdasági bővülésen megy keresztül, azonban a korszerű termelés zöme néhány ipari körzetbe koncentrálódik, így a növekedés a területi egyenlőtlenségek kiéleződésével jár együtt. Ennek tipikus példája a 18. század Angliája, ahol az egy főre jutó ter-

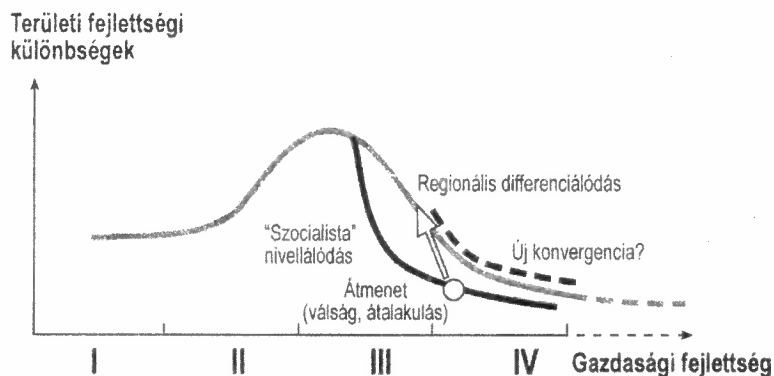
melési érték növekedése mögött egyszerre állt ott a Black Country rohamos termelésbővülése és a vidéki agrártérségek lényegében stagnáló kibocsátása.

- 3) Az ipari forradalom kiteljesedését követően a gazdaság további növekedése mellett kezdetét veszi a területi egyenlőtlenségek kiegyenlítődése. Ennek egyik oka az ipari forradalom innovációinak térbeli terjedése, mely immár az elmaradottabb területeken is lehetővé teszi a gazdasági termelés hatékonyságának növelését. Másrészt az állam aktívan fellép a térbeli jövedelmi különbségek társadalmi feszültségeket generáló kieleződése ellen. Ezen fejlődési fázis jól illusztrálható a nyugat-európai „jóléti államok” példáján keresztül, ahol a II. világháborút követően a területi egyenlőtlenségek mérséklésével párhuzamosan sikerült tartós gazdasági növekedést felmutatni.
- 4) Williamson eredeti elképzelése szerint a végső fázis kiegyensúlyozott fejlődést hoz, a stabil növekedés tartósan alacsony területi különbségekkel társul. Utóbbi kitévelt később többen is megkérdőjelezték, főként azon elemzések alapján, melyek szerint a legfejlettebb országokban a területi egyenlőtlenségek újbóli növekedésére kerül sor, amit aztán megint nivellálódás követ.^{5, 6}

Ha a fenti modellt grafikonon ábrázoljuk, úgy az adott ország „pályája” fordított U betűhöz hasonlatos (1. ábra). Ennek köszönhető, hogy Williamson koncepcióját általában csak „fordított U-modellnek” nevezik.

1. ÁBRA

A „fordított U-modell” és módosulása a (poszt)szocialista országok esetében
(The Inverted U-Curve and its Change in [Ex]Communist Countries)

Forrás: Nemes Nagy 2005, 121.

A kelet-közép-európai térségben végzett kutatások ugyanakkor kimutatták, hogy a poszt-szocialista államok esetében a fordított U alak módosul. A szocialista országokban ugyanis – az állam adminisztratív nivelláló politikájának köszönhetően – a területi egyenlőtlenségek lényegesen kisebbek, mint a hasonló fejlettségi szinten álló kapitalista államokban („szocialista nivellálódás”). A piacgazdasági átmenet

során aztán ez a különbség megszűnik, a volt szocialista országok területi egyenlőtlenségei újból növekedésnek indulnak, „igazodnak” a modell fő trendvonalához (Nemes Nagy 2005, 121).

A területi egyenlőtlenségek időbeli alakulása Kínában

Az elemzés során először azt vizsgáltuk, hogy *Kína* esetében is érvényesül-e a fenti koncepció, és ha igen, Földünk legnépesebb országa *hol helyezkedik el a fordított U alakú görbén*. Tézisünk az volt, hogy az 1978 előtti időszak a fentebb említett „szocialista nivellálódás” szakaszának felel meg, hiszen a kínai kommunista tervgazdálkodás keretei között a területi különbségek relatíve mérsékeltek voltak. Ehhez képest a nyitás óta a kínai gazdaság egyre inkább piaci alapokra helyeződik, ami a korábbi időszak – mesterségesen fenntartott – mérsékelt egyenlőtlenségeinek növekedésével jár együtt. Kérdés azonban, hogy ez a növekedés tart-e még, vagy már lassú konvergenciáról, az ország 3. fázisba történő belépéséről beszélhetünk.

A kínai területi egyenlőtlenségek alakulásáról *már számos vizsgálat született (1. táblázat), ezek alapján azonban a fenti kérdésekre nem tudunk kielégítő választ adni.*

Az elemzések gyakorta csak rövid időtartamot tekintenek át, és módszertani különbözőségeik miatt nem „fésülhetők” össze egyetlen, átfogó idősoros adatbázissá. A hosszabb időtartamot értékelő elemzések pedig általában nem évenkénti, hanem annál ritkább adatvétellel dolgoznak, ezáltal a tendenciák pontos követésére nem adnak lehetőséget, vagy ha mégis, akkor sem terjednek ki az elmúlt bő 10 esztendőre. *Az elemzések zöme ráadásul egyetlen területi egyenlőtlenségi mutató értékének időbeli alakulására koncentrál, szerzőik jellemzően meg sem kísérik több mutató egyidejű figyelembevételét, ami szintén a valóság hiteles leírásának rovására megy.*

Éppen ezért a Kína helyzetével kapcsolatban feltett kérdések megválaszolásához új számításokat végeztünk. Az elemzést évenkénti bontású, tartományi szintű adatok alapján készítettük el, mégpedig három indikátor, a Gini-koefficiens, a súlyozott relatív szórás és a Hoover-index párhuzamos kiszámításával. Minthogy a hazai könyvtárakban fellelhető kiadványok és az interneten hozzáférhető ingyenes statisztikák alapján csak az 1990-nel kezdődő időszakra állnak rendelkezésre a szükséges adatok, az 1978–1990 közötti évek folyamatainak értékelésekor *W. Taubmann* elemzésére támaszkodtunk (Taubmann 2001, 11). A fentiek alapján kapott eredményeket a 2. és a 3. *ábra* mutatja.

1. TÁBLÁZAT

A Kínán belüli területi egyenlőtlenségekkel foglalkozó főbb tanulmányok és eredményeik

(Major Papers on Regional Inequalities in China and Their Results)

<i>Szerző(k)</i>	<i>Módszer</i>	<i>Vizsgált időszak</i>	<i>Tapasztalt tendencia</i>
<i>Hu–Wang–Kang 1995</i>	súlyozott relatív szórás	1978–1994	összességében csökkenés
<i>Jian–Sachs–Warner 1996</i>	regresszió, szórás	1952–1993	1952–1978: növekedés 1978–1991: csökkenés 1991–1993: növekedés
<i>Tsui 1996</i>	súlyozott relatív szórás, entrópia, Gini-index	1978–1989	1980-as évek eleje: csökkenés 1980-as évek vége: növekedés
<i>Hu 1997</i>	százalékszámítás	1980–1995	összességében növekedés
<i>Kanbur–Zhang 1998</i>	entrópia	1983–1995	növekedés a tengerparti és a szárazföldi tartományok között
<i>Lin–Cai–Li 1998</i>	Gini-index, Theil-index	1978–1995	összességében növekedés
<i>Duncan–Tian 1999</i>	súlyozott relatív szórás	1952–1995	1952–1978: növekedés 1978–1982: csökkenés 1982–1989: növekedés 1989–1990: csökkenés 1990–1995: növekedés
<i>Wu 1999</i>	termelékenység- és hatékonyságszámítás	1981–1995	összességében csökkenés
<i>Dayal–Gulati–Husain 2000</i>	exponenciális függvény-elemzés	1978–1997	1978–1987: csökkenés 1988–1997: növekedés
<i>Wu 2000</i>	súlyozott relatív szórás, Gini-index	1953–1997	1953–1997: összességében növekedés; ezen belül: 1978–1997: csökkenés 1978–1990: csökkenés 1991–1997: növekedés
<i>Zhao–Tong 2000</i>	súlyozott relatív szórás, Gini-index	1985–1995	növekedés
<i>Aziz–Duenwald 2001</i>	regresszió-számítás, eloszlásgörbe	1978–1997	összességében csökkenés
<i>Démurger–Sachs–Woo–Bao–Chang–Mellinger 2001</i>	súlyozott relatív szórás	1952–1998	1978–1989: csökkenés 1989–1998: növekedés
<i>Fujita–Hu 2001</i>	súlyozott relatív szórás, Theil-index	1984–1995	1984–1990: csökkenés 1990–1994: növekedés 1994–1995: csökkenés
<i>Zhang–Liu–Yao 2001⁷</i>	Gini-index	1952–1997	1952–1978: növekedés 1978–1983: összességében csökkenés 1983–1997: összességében növekedés

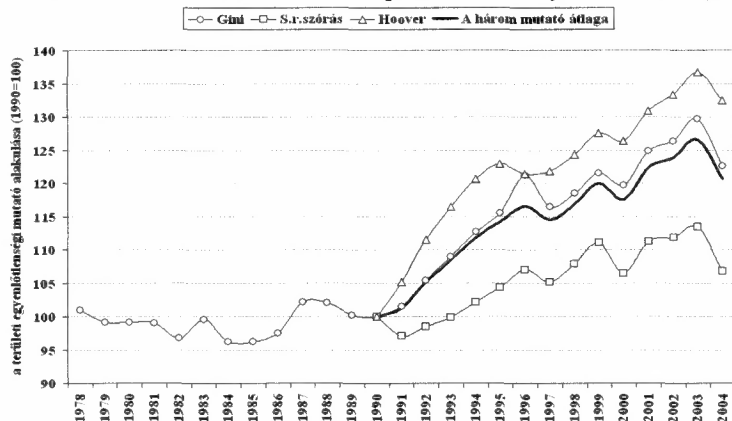
1. TÁBLÁZAT folytatása

Szerző(k)	Módszer	Vizsgált időszak	Tapasztalt tendencia
Akita-Kawamura 2002	Gini-index	1995–1998	növekedés
Cai-Wang 2002	Gini-index	1978–2000	1978–1990: csökkenés 1990–1994: növekedés 1994–1998: csökkenés 1998–2000: növekedés
Pedroni-Yao 2002	regresszió-számítás	1978– ⁸	növekedés
Wang 2003	súlyozott relatív szórás, Gini-index	1952–1998	1952–1978: növekedés 1978–1990: csökkenés 1990–1998: növekedés
Wei-Liu 2003	súlyozott relatív szórás, entrópia, Gini-index	1980–2001	1980-as évek: csökkenés 1990-es évek: növekedés
Galbraith-Krytynskaia-Wang 2004	Theil-index	1987–2000	összességében növekedés
Kanbur-Zhang 2004	entrópia, Gini-index	1952–1999	1952–1978: növekedés 1978–1984: csökkenés 1984–1999: növekedés
Bils-Koivu 2005	Gini-index	1980–2001 (csak három időpontra: 1980, 1992, 2001)	1980–1992: csökkenés 1992–2001: növekedés

Forrás: Saját szerkesztés.

2. ÁBRA

A Gini-koefficiens, a súlyozott relatív szórás és a Hoover-index alakulása Kínában a tartományok GDP/fő értékei alapján, 1978–2004
(Values of Gini Coefficient, Weighted Standard Deviation and Hoover Index in China, Based on Provincial Per Capita GDP Data for 1978–2004)

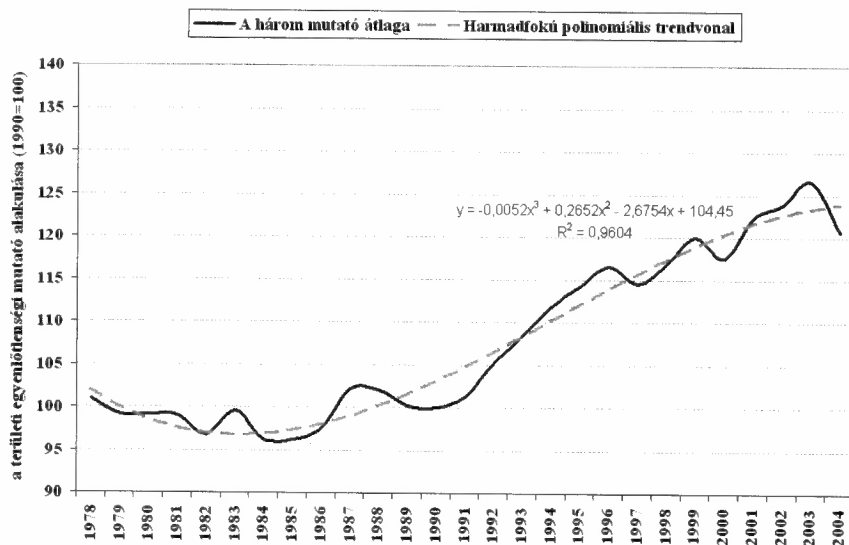

Forrás: Saját számítás a CSY 1996–2005 adatai és Taubmann (2001, 11 [Tab.1.]) alapján.

Mint látható, az 1978-as nyitást követően Kínában a területi egyenlőtlenségek kezdetben csökkenésnek indultak. Ez elsősorban a mezőgazdaságban végrehajtott reformoknak volt köszönhető, melyek a gazdák anyagi érdekeltségét fokozó birtokviszonyok kialakításával és az agrártermékek állami felvásárlási árának emelésével nagyban hozzájárultak az elmaradottabb, döntően mezőgazdasági profilú tartományok gyorsuló növekedéséhez, miközben a legfejlettebb térségek növekedési ütemében nem változott (Taubmann 2001, 14).

3. ÁBRA

A három egyenlőtlenségi mutató átlagának alakulása, 1978–2004
(Average of the Three Indicators of Inequality between 1978 and 2004)

Forrás: Saját számítás a CSY 1996–2005 adatai és Taubmann (2001, 11 [Tab.1.]) alapján.

A területi egyenlőtlenségek mérséklődése azonban nem bizonyult tartósnak, ugyanis az 1980-as évek második felében – főként a külföldről beáramló tőkének köszönhetően – már az eleve fejlettebb ipari térségekben indult gyors, az agrárterületekét jelentősen meghaladó mértékű gazdasági fejlődés. Ezt csak fokozta a „lépcsőzetes fejlődés” ekkor bevezetett állami politikája, amely az elmaradottabb térségek felzárkóztatása helyett éppen a legjobb adottságokkal rendelkező, fejlett tartományok támogatását helyezte a középpontba, mondván, a leggazdagabbak növekedése idővel kisugárzik a többi térségbe is, hozzájárulva ezáltal a területi különbségek mérséklődéséhez (Faragó 1995, 182; 186)⁹ – ahogy a hivatalos propaganda hangzott: „egyesek előbb gazdagodnak meg, mások később” (Jordán 1998, 11).

A fenti elképzelés megvalósítása érdekében az állam a lassan liberalizálódó gazdasági folyamatokba is durván beavatkozott, a nyugati tartományok kibocsátásának zömét adó élelmiszerek és bányacikkek árát mesterségesen alacsonyan tartotta, hogy a keleti vállalatok olcsón jussanak hozzá ezen nyersanyagokhoz, ezáltal ter-

mékeik versenyképesebbé válnak a nemzetközi piacokon (Jordán 1998, 12). Mindennek hatására az 1980-as évek végén lezárult a térbeli homogenizálódás szakasza, majd az 1990-es évek folyamán rendkívüli mértékben kiéleződtek a területi egyenlőtlenségek.

A múlt évtized második felétől kezdődően ugyanakkor a regionális egyenlőtlenségek növekedési üteme lassul, ami arra enged következtetni, hogy Kína közeledik a fordított U modell „tetőpontjához”, amelyet követően a gazdasági fejlődés már nem jár együtt a tartományok közötti különbségek növekedésével. Ennek hátterében ugyan kézenfekvőnek tűnhet az állami politika valamiféle kedvező, kiegyenlítő hatásának megjelölése, véleményünk szerint azonban ez legfeljebb részleges magyarázatnak tekinthető. A homogenizációt segítő elemeket ugyanis a kínai területfejlesztési elképzelések már az 1990-es évek elején is magukban foglalták (Faragó 1995, 185–186), úgy tűnik, érdemi gyakorlati hatás nélkül. Természetesen figyelembe kell vennünk azt a (reálisnak tűnő) lehetőséget, hogy a központi politika kedvező hatásai csak több éves időbeli késéssel jelentkeznek, de legalább ennyire jelentősnek tartjuk a középső és nyugati tartományok gazdaságának fokozódó intenzifikálódását is. Ráadásul itt található az ország feltérképezett ásványkincs (elsősorban szénhidrogén)-telepeinek jelentős része,¹⁰ és a kelet-kínai üzemekben dolgozó olcsó munkaerőn belül is százmillió felettire tehető a nyugatról származó ideiglenes migránsok száma (Taubmann 2003, 48), akiknek hazautalásai komolyan hozzájárulnak az elmaradottabb térségek felzárkózásához, nemcsak közvetlenül, hanem közvetve, a belőlük megvalósuló beruházások (például létrejövő kisvállalkozások) révén is (Taubmann 2003, 48).

A területi egyenlőtlenségek térbeli szabályszerűségei – tézisek

A területi egyenlőtlenségek vizsgálatok azok nagysága és időbeli alakulása mellett indokolt kitérni *térbeli szabályszerűségeikre* is. Ennek kapcsán Kínán belül jellemzően *nyugat–kelet ellentétéről* szoktak értekezni, ahol – az európaítól eltérően – a Kelet testesíti meg a relatív fejlettséget, a Nyugat pedig az elmaradottságot. Ezen kettősség alapjai a következők:

- 1) Kína nyugati, tengertől elzárt részén száraz (fél)sivatagok, valamint magashegységek terülnek el. A keleti térségek viszont domborzatuknál és éghajlatuknál fogva előnyös mezőgazdasági adottságokkal rendelkeznek. Bővizű folyóik lehetővé teszik az öntözést, valamint a folyami kereskedelem kibontakozását, míg a tengerparti fekvés jelentős halászat és tengeri kereskedelem kibontakozásához nyújt alapot. Mindezek révén keleten már több ezer évvel ezelőtt nagy népességtömörülések jöttek létre, miközben nyugaton hatalmas területek mindmáig csak ritkán vagy egyáltalán nem lakottak. Bár a fenti tényezők jelentősége az utóbbi évtizedekben bizonyára csökkent, ahogy az ember egyre inkább el tudott szakadni a természet adta korlátoktól, nagysága azonban még napjainkban sem elhanyagolható.

- 2) Mivel a népesség zöme a keleti térségekben összpontosul, a gazdasági termelés fő központjai is itt alakultak ki, ezért a Nyugat és Kelet közötti demográfiai különbség egyben gazdasági ellentétévé vált.
- 3) A keleti területek nemcsak gazdasági összeteljesítményüket, hanem termelékenységüket, ezáltal lakóik életszínvonalát tekintve is jelentős előnyben vannak a nyugati tartományokhoz képest. Ennek egyik oka a tengerparti fekvés sokrétű, fejlődést segítő hatásaiban keresendő. Bár világszerte ismerünk néhány példát tengerparttal nem rendelkező, mégis fejlett államokra (pl. Svájc), összességében azonban a tengerparti térségek átlagos gazdasági fejlettségi szintje világszerte magasabb a tengerparttal nem rendelkezőkéinél.¹¹

A földrajzi fekvés mellett ki kell emelnünk az ország történelmi előzményeit is. Kína sokáig az európai hatalmaktól függő félgymarmati térség volt. Az európaiak döntően a keleti parton létesítették fontos kereskedelmi telepeiket és katonai támaszpontjaikat, ami azt is jelentette, hogy itt terjesztettek el bizonyos korszerű termelési módszereket. Később, a 20. század első évtizedeiben Japán tartotta megszállás alatt Kína egyes keleti, északkeleti területeit, köztük Mandzsúriát. Utóbbi területén a japánok korszerű ipart hoztak létre, melynek köszönhetően akkoriban ez volt az ország legfejlettebb része.

Figyelembe kell vennünk azt is, hogy az utóbbi évtizedekben, a Deng Xiaoping által meghirdetett reformok kezdetétől fogva egyre nagyobb lendülettel áramlik a nemzetközi tőke Kínába. Célpontját elsősorban a keleti tartományok jelentik, hiszen az exportra előállított termékek elszállítása innen a legegyszerűbb és legolcsóbb a tengeri szállítás lehetősége miatt, másrészt az állam ebben a térségben jelölt ki először olyan különleges övezeteket, ahol kedvező feltételeket teremtett a nemzetközi vállalatok megjelenésének és tevékenységének. Ezeken túl a keleti tartományokban helyezkednek el Kína legfontosabb oktatási központjai, melyek a szakképzett munkaerőt igénylő vállalatokat vonzhatják ezen területekre.

A nyugat–kelet ellentét az adatok tükrében

Ami a fenti gondolatmenetet illeti, a statisztikai mutatók valóban egyértelműen igazolják a népesség és a gazdaság keleti koncentrálódását Kínában. Példaként említhető, hogy a 2000-es népszámlálás adatai szerint a kelet-kínai régió¹² részese-dése az ország népességéből 47,6%, miközben ugyanezen térségek az összterületnek mindössze 19,3%-át adják (*The World Gazetteer* én). Hasonló (46,6–47,0% közötti) eredményre vezetnek az 1990-es, az 1982-es, sőt az 1964-es és az 1953-as censusok statisztikái is (*The World Gazetteer* én), ami bizonyítja, hogy a népesség keletre tömörülése valóban régi jelenség, melynek gyökerei jócskán a maói korszak kezdete elé nyúlnak vissza.

Mindeközben 2004-ben a keleti régióban keletkezett Kína bruttó hazai termékének 62,4%-a (CSY 2005, Tab. 3–10), és mivel ezen érték 1952 óta végig 50,8–65,7%

között mozgott (CSY 1996–2005; Taubmann 2001, 12), kijelenthető, hogy a gazdaság keleten való koncentrálódása sem a népköztársaság évtizedeinek eredménye. Igaz kétségtelen, hogy előbb a mandzsúriai nehézipar fejlesztése, majd 1978 után a külföldi tőke beáramlása miatt a keleti tartományok gazdasági termelésén belüli össz-súlya az 1950-es évek óta folyamatosan növekedett, így emelkedett a már említett 50,8%-ról 65,7%-ra 1952 és 2003 között (CSY 1996–2005; Taubmann 2001, 12).

A nyugat–kelet ellentét ugyanakkor nemcsak a népesség és a gazdasági termelés keleten való koncentrálódását jelenti, hanem fejlettségi különbséget is takar, nyugatról kelet felé haladva a legtöbb fejlettségi mutató értéke növekszik. Ennek alátámasztására korrelációs számítást végeztünk az egyes tartományok (egészen pontosan székhelyük) földrajzi hosszúsági koordinátája¹³ és különböző fajlagos társadalmi mutatói alapján.

A számítások szerint a tartományok nyugat–kelet koordinátája és az egy főre jutó GDP-je közötti korrelációs együttható értéke 2004-ben +0,48 volt, ami a gazdasági fejlettség terén is a nyugat–kelet ellentét meglétét jelzi. Igaz, ez az ellentét jelentős részben a gazdasági nyitás óta lejátszódott folyamatoknak köszönhető, hiszen a korrelációs együttható értéke 1978-ban még a mainál alacsonyabb, +0,31 volt. Összességében azt mondhatjuk, hogy a fejlett Kelet és az elmaradott Nyugat dichotómiája régóta létező jelenség Kínában (lévén az 1978-as érték is erre utal), elmélyülése azonban kifejezetten a legutóbbi három évtized, főként a külföldi tőke keletre történő beáramlásának eredménye.

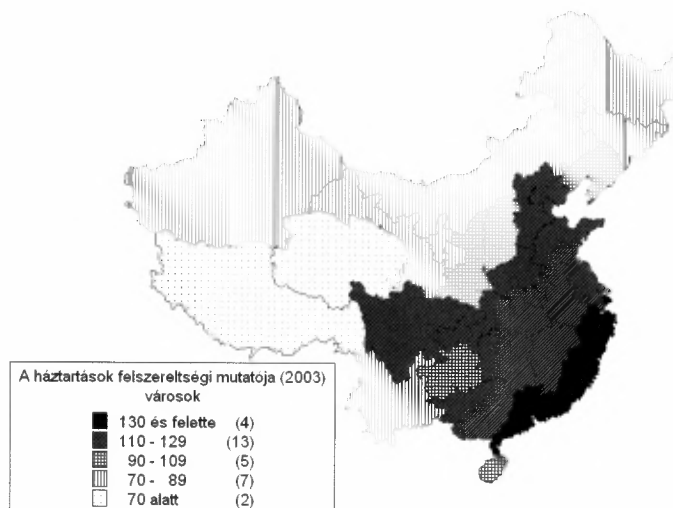
Érdeemes megvizsgálni, hogy a nyugat–kelet ellentét az egy főre jutó GDP mellett a lakosság tényleges vagyoni helyzetében is tükröződik-e. Ennek eldöntésére komplex mutatót készítettünk a háztartások tartós fogyasztási javakkal való felszereltségéről, tartományi szinten, mégpedig külön a vidéki és a városi háztartásokra. A mutató értékét öt komponens, a 100 háztartásra jutó mosógépek, hűtőszekrények, színes televíziók, motorkerékpárok és elektromos légkondicionálók¹⁴ számának mértani átlagaként határoztuk meg 2003-ra. A kapott eredményeket a 4. és az 5. ábra mutatja.

Az eredmények alapján a következő megállapításokat tehetjük:

- 1) A városi háztartások felszereltségi mutatója az ország délkeleti részében a legmagasabb, innen távolodva fokozatosan alacsonyodó értékek figyelhetők meg. Ezzel teljes összhangban a fejlettségi mutató a tartományok földrajzi hosszúsági koordinátájával +0,46-os, szélességi koordinátájával pedig –0,44-es korrelációt mutat.
- 2) A vidéki háztartások felszereltségénél markáns nyugat–kelet ellentét rajzolódik ki a keleti tartományok javára (a fent említett korrelációs együtthatók értéke ez esetben +0,55, illetve +0,10).

4. ÁBRA

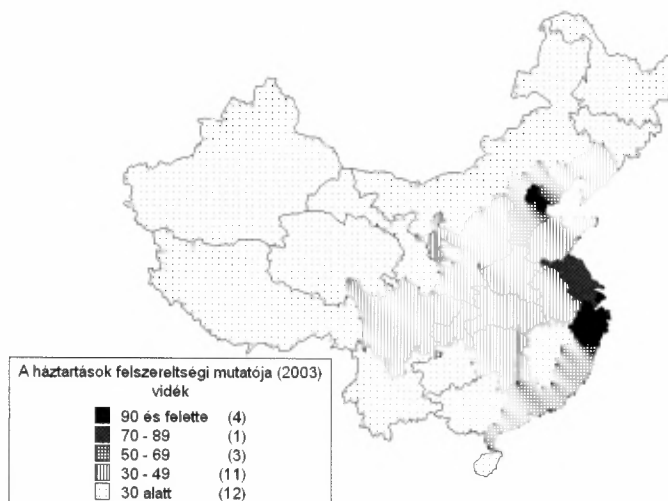
A városi háztartások felszereltségi mutatója tartományonként, 2003
(*The Equipment Indicator of Urban Households in Chinese Provinces, 2003*)

Forrás: Saját szerkesztés a CSY (2004) adatai alapján.

5. ÁBRA

A vidéki háztartások felszereltségi mutatója tartományonként, 2003
(*The Equipment Indicator of Rural Households in Chinese Provinces, 2003*)

Forrás: Saját szerkesztés a CSY (2004) adatai alapján.

Alapvetően tehát a háztartások vagyoni helyzetében is érvényesül a nyugat–kelet megosztottság. Az pedig, hogy a délkeleti városi háztartások felszereltsége lényegesen magasabb, mint a hasonló gazdasági fejlettségű északkeletieké, véleményünk szerint a társadalom szemléletmódjának eltéréseire vezethető vissza. A délkeleti térségek városlakói ugyanis a különleges gazdasági övezetekben letelepülő külföldi vállalatok révén az 1980-as évek eleje óta szembesülnek a *fogyasztásorientált nyugati kultúrával*, sőt fokozatosan át is veszik azt. Ezzel szemben az északkeleti térségek még ma is kevésbé nyitottak, társadalmi és gazdasági folyamataik felett sokkal erőteljesebb az állami kontroll, ami az elmúlt fél évszázadban propagált *takarékos életmód* fennmaradásának irányába hat.

A fejlettség azonban *többdimenziós jelenség*, az egy főre jutó gazdasági termelés vagy a fogyasztás mellett magában foglal olyan társadalmi szempontokat is, mint a népesség egészségügyi helyzete vagy képzettsége. Éppen ezért dolgozta ki az ENSZ saját fejlettségi indikátorát, az ún. *HDI-t* (Human Development Index), mely három komponensből áll:

- 1) *GDP-index*: gazdasági komponens, melyet az egy főre jutó GDP értékéből számítanak;
- 2) *Élettartam-index*: egészségügyi komponens, mely a születéskor várható átlagos élettartam alakulását veszi figyelembe; valamint
- 3) *Oktatási index*: képzettségi komponens, mely az alapfokú oktatásban részt vettek és a felnőtt írástudók arányára utal.¹⁵

Amikor tehát egy terület fejlettségéről beszélünk, érdemes megvizsgálnunk a HDI, illetve részindikátorainak térbeli alakulását is. Minthogy a fentiekben már sor került az egy főre jutó GDP tartományi különbségeinek elemzésére, ettől most eltekintünk, és a „humán erőforrás fejlettségét” vizsgáló két részindexre összpontosítunk.

A tartományok élettartam-indexe és nyugat–kelet koordinátája alapján számított korrelációs együttható értéke 1999-ben +0,62 volt, de hasonló értékeket kaphatunk 1995-re (+0,68) és 1990-re (+0,69) is. Lényegében ugyanerre az eredményre vezet, ha az oktatási index és a provinciák földrajzi hosszúságának kapcsolatát vizsgáljuk: az eredmény 1999-re +0,61, 1995-re +0,67, 1990-re +0,63. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy *az egészségügyi és képzettségi viszonyok alapján a fejlett Kelet-elmáradott Nyugat szembenállás még sokkal markánsabb*, mint amit a jövedelmi viszonyok esetében tapasztalhatunk.

Átfogóan tehát azt mondhatjuk, hogy *a nyugat–kelet fejlettségi ellentét*, melyről Kína kapcsán oly gyakran tesznek említést a kutatók, *valóban létezik, mégpedig nem csak gazdasági, hanem más, társadalmi vonatkozásokban is*. A vizsgálatok azt a feltevést is igazolták, hogy ennek a kettősségnek népességföldrajzi *gyökerei* meglehetősen régre, *a maói korszak elé nyúlnak vissza*. A gazdasági dichotómia szintén régi gyökerű jelenség, bár *fokozatos elmélyüléséért az elmúlt évtizedek folyamatai tehetők felelőssé*.

Mielőtt azonban elégedetten nyugtáznánk, hogy egy nyugat–kelet ellentétpárral frappánsan és lényegre törően megragadhatók a Kínán belüli területi különbségek, említést kell tennünk egy olyan jelenségről, amely ezt az egyszerű képet erőteljesen árnyalja.

A nyugat–kelet ellentét újraértelmezése és Xinjiang tartomány jelentősége

Ha a fent vizsgált mutatók tartományi értékei alapján tematikus térképet vagy társadalomföldrajzi dombormodellt készítettünk, azon a nyugat–kelet ellentét összességében valóban kirajzolódik, de az északnyugaton található *Xinjiang tartomány* rendre magasabb értékeket mutat, mint környezete, ezáltal „elrontja” a *nyugat–kelet ellentét egyszerű sémáját* (6. ábra). Épp ezért szükségesnek tartottuk Xinjiang részletesebb vizsgálatát.

6. ÁBRA

*Az egy főre jutó GDP területi különbségeinek alakulása Kínában, 2004
(Regional Inequalities of Per Capita GDP in China, 2004)*

Háromdimenziós trendfelület.

Forrás: Saját szerkesztés a CSY (2005) és a *The World Gazetteer* (én) adatai alapján, Surfer szoftverrel.

A tartomány speciális helyzetének megértéséhez népességföldrajzi viszonyainak és történelmi múltjának tanulmányozása révén juthatunk közelebb. Xinjiang népességének mindössze 37,6%-át alkotja Kína domináns nemzetisége, a han. Ezzel szemben 62,4% a kisebbségi népcsoportok aránya, közülük is elsősorban a 47,5%-ot kitevő ujjur közösséget kell kiemelnünk, amely török eredete és nyelve, valamint muzulmán vallása alapján is élesen elkülönül a han nemzetiségtől (Wacker 1995, 11–12). A kulturális elkülönülés hosszú ideig területi különállást is jelentett, hiszen a térséget csak az 1870-es években foglalták el a kínaiak, magát Xinjiang tartományt pedig 1884-ben szervezték meg (Wacker 1995, 8).

A területen élő muzulmán csoportok kezdetől fogva megszállóknak tekintették a kínaiakat, így minden alkalmat megragadtak a terület önállóságának visszaszerzésére. 1933-ban, majd 1944-ben a térség függetlenségét is kikiáltották, a belső szétválások és a kínai beavatkozás miatt azonban a létrehívott államok rövid időn belül fölbomlottak (Kreutzmann 1997, 267).¹⁶

1949 után a pekingi kommunista vezetésre várt a feladat, hogy konszolidálja a xinjiangi helyzetet. Első lépésként autonómiát biztosítottak a területnek, mely 1958-ig valóban egyfajta korlátozott önállóságot és a kisebbségi jogok bizonyos fokú védelmét jelentette, ráadásul az állam lépéseket tett a térség gazdasági fejlesztése érdekében is.¹⁷ Minthogy azonban a szeparatista törekvések nem szűntek meg, az állam 1958-tól a kemény elnyomás¹⁸ és az elkínaiasítás politikájához nyúlt, mely

egészen a Mao halálát követő évekig folytatódott. A helyzetre jellemző, hogy a han kínaiak aránya Xinjiang népességén belül az 1953-as 6,9%-ról 1982-re 40,4%-ra emelkedett (Wacker 1995, 11 [Tab.2.]). Az ujjurok azonban a legkeményebb diktatúra idején is szervezték szeparatista mozgalmaikat, így 1978 után *Deng Xiaoping* jobbnak látta, ha a hatalom felhagy elődje keménykezű politikájával, és inkább javítani igyekszik az ujjurok, illetve más kisebbségek helyzetét (például nem lép fel a kisebbségi kultúra visszaszorításáért, sőt bizonyos keretek között még vallásuk gyakorlását is lehetővé teszi) (Kreutzmann 1997, 270). A Falunggong-mozgalom elszakadasi törekvései kapcsán azonban kijelenthető, ez a megoldás sem vezetett eredményre.

A szeparatizmus gyengítését célzó mindenfajta kísérlet sikertelensége miatt a kínai politika újabban egészen újszerű megközelítéssel viszonyul a problémakörhöz. *Az új elv lényege, hogy Xinjiangot erőteljesen támogatnia kell az államnak* (Wacker 1995, 29), hiszen ha erőteljes fejlődés indul be, melynek révén a tartomány még a vele szomszédos kínai területeknél is lényegesen fejlettebbé válik, akkor a szeparatizmus egyszerű anyagi okok miatt gyengül meg, ti. a látványos életszínvonal-emelkedést kevesen akarják feláldozni egy politikailag súlytalan, meglehetősen elszigetelt, bár önálló ország létrehozása érdekében. Az elv megvalósítását segítik a tartomány közelmúltban kitermelés alá vont szénhidrogénmezői is (Wacker 1995, 28–29). Újabban ezek jövedelme is hozzájárul a térség fejlődéséhez, az pedig a helyi vezetők számára egyértelmű, hogy egy független Xinjiang – tengerpartja nem lévén – nem tudná erőforrásait eljuttatni a világpiacon, legfeljebb Kínán vagy Oroszországon keresztül, ám akkor utóbbiak fölnéznék le a hasznót.

A szénhidrogénmezők kapcsán persze az a feltevés is megfogalmazódhat, hogy valójában csak az olaj- és gázbevételek állnak a tartomány kedvező mutatói mögött, vagyis a fejlettség látszólagos. *Ennek a lehetőségnek azonban két dolog is ellentmondani látszik.* Egyrészt Xinjiang nemcsak gazdasági, hanem más jellegű indikátorok alapján is az országos átlag felett található: oktatási indexe például a legmagasabbak között van egész Kínában (0,812, míg az országos átlag 0,783), ami arra utal, hogy az átlagon felüli fejlettség nem pénzügyi-statisztikai trükkök eredménye. A közszférához tartozó oktatási rendszer magas színvonala ráadásul inkább jelentős állami beruházásokra, semmint a tartomány komoly, piaci alapú bevételeire enged következtetni.

Másrészt, ha Xinjiang hatalmas, a helyi GDP-hez felszámított szénhidrogén-bevételekkel rendelkezne, akkor a kőolaj és a földgáz a tartományi export komoly tételeként is megjelenne, miáltal a kereskedelmi egyenleg feltehetően jelentős aktívummal zárna. Ehhez képest az adatok szerint Xinjiang az ország legnagyobb kereskedelmi deficittel jellemezhető tartományai közé tartozik (a teljes kereskedelmi forgalomhoz viszonyítva), ahol az exportbevételek az import alig négyötödét fedezik. Ez újfent ellentmondani látszik annak, hogy a fejlettség csak látszólagos volna.

A fenti hatásoknak nemcsak az ujjur szeparatizmus visszafogásában, hanem (és vizsgálatunk szempontjából ez a fontosabb) Xinjiang rendkívüli fejlődésében is szerepe van. Mindezt figyelembe véve *a Kínáról alkotott nyugat-kelet kettősség*

koncepcióját árnyalnunk kell, mégpedig érdemes inkább egyfajta hármastagolásról beszélni, melynek részei a relative prosperáló Kelet, az elmaradott középső területek és a fejlettségileg ezek között elhelyezkedő Északnyugat-Kína. Érzékletesebben szólva, a hagyományos, keletről nyugat felé „aláereszkedő” „fejlettségi lejtő” helyett érdemesebb egyfajta „fejlettségi teknőről” beszélnünk, melynek alapja Közép-Kínában, oldalai pedig nyugaton és keleten találhatóak (bár a „teknő” aszimmetrikus, keleti oldala lényegesen magasabb).

Tartományi kilátások – fejlettek, felzárkózók, leszakadók

A Kínán belüli területi egyenlőtlenségek kapcsán joggal vetődik fel a kérdés, hogy *milyen folyamatok várhatóak a következő években, milyen fejlődési kilátásai vannak az egyes tartományoknak, térségeknek.* Ennek feltárására *pontdiagramot* készítettünk, melyben a provinciákat 2004-es egy főre jutó GDP-jük és 1999–2004 között mutatott, évi átlagos gazdasági növekedésük alapján helyeztük el (7. ábra). A diagramot úgy alakítottuk ki, hogy a tengelyek mindkét mutató kínai átlagát jelöljék, ezzel négy negyedre osztva a síkot: 1) *fejlett, de lassan fejlődő*; 2) *fejlett és dinamikusan fejlődő*; 3) *elmaradott, de dinamikusan fejlődő*; 4) *elmaradott és lassan fejlődő*.

A diagram könnyebb értelmezhetősége kedvéért a tartományokat két csoportra bontottuk. Különválasztottuk a tengerparti tartományokat (fekete körök) és a tengerparttal nem rendelkezőket (szürke rombuszok), mivel 1978 óta a külföldi tőke zöme a tengerparti térségekbe érkezik, így azok növekedési lehetőségei, potenciális fejlődési pályái nyilvánvalóan eltérnek a szárazföldi tartományokéitól.

A 7. ábra világosan mutatja, hogy *a kínai átlagnál magasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező tartományok mindegyike tengerparton helyezkedik el, az elmaradott térségek pedig három kivétellel szárazföldi elhelyezkedésűek.* Ez már jelzi, hogy a tengerparti vagy szárazföldi fekvés meghatározó szempont a kínai tartományok fejlődési lehetőségei szempontjából.

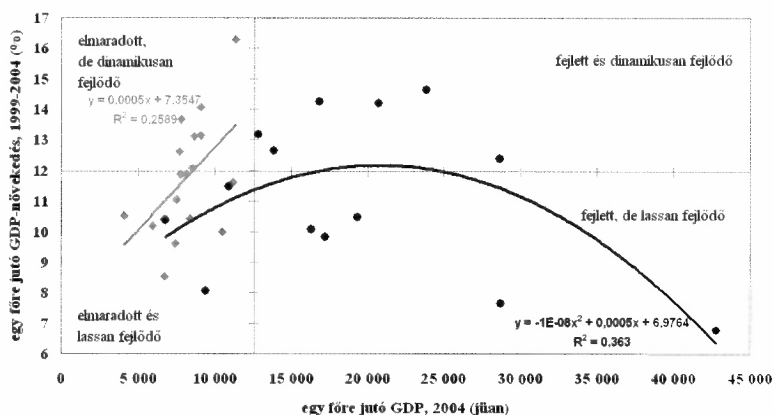
A diagram alaposabb elemzésének keretében *regresszió-számítással* vázoltuk fel a tengerparti és szárazföldi tartományok fejlődési pályáit. Amint az eredményül kapott ábra mutatja, *a tengerparti térségek fejlődési folyamatát egy fordított U betű alakú görbe (az ábrán fekete színnel) írja le.* Ez arra utal, hogy az 1. csoport (Kína legfejlettebb térségei) már csak átlag alatti mértékben növekednek, ami a területi egyenlőtlenségek szempontjából kedvező, hiszen ha *a legfejlettebbek növekedési üteme lassul, akkor az elmaradottabbak könnyebben fel tudnak hozzájuk zárkózni.*

No és kik lesznek ezek a bizonyos elmaradottabb felzárkózók? Elsősorban természetesen a 2. csoportban található, kevésbé fejlett, ámde rendkívül ütemesen fejlődő tengerparti térségek (kivéve azt a három tengerparti tartományt, amely az átlagnál lassabban növekszik – róluk a 4. csoport kapcsán lesz szó).

7. ÁBRA

A kínai tartományok pontdiagramja egy főre jutó GDP-jük (2004) és gazdasági növekedésük (1999–2004) alapján, valamint a két ponthalmazra állított regressziós görbe és azok egyenlete

(Scatter Diagram of the Chinese Provinces According to Per Capita GDP in 2004 and Average Yearly Economic Growth between 1999 and 2004, with Regression Curves and Their Equations)

Forrás: Saját számítás a CSY (2000) és CSY (2005) adatai alapján.

Újabb kérdés, hogy hová vezet a tengerparttal nem rendelkező tartományok fejlődési pályája. Sajnos ezen kérdés megválaszolásában a regresszió-számítás nem nyújt segítséget, hiszen az itt kapott regressziós egyenes (az ábrán balra) meredeksége nagy, miközben a függvény magyarázó erejét mutató R^2 értéke viszonylag kicsi (kísérleteink azt mutatták, hogy ezek a problémák függetlenek attól, milyen típusú, tehát lineáris, polinomiális vagy másféle regresszió-számítást végzünk-e).

Közelebb visz a valóság megismeréséhez, ha a szárazföldi tartományokat két részre bontjuk: az átlagnál dinamikusabban (3. csoport), valamint az átlagnál lassabban fejlődőkre (4. csoport). A két alcsoport kilátásait tekintve nyilvánvaló, hogy a 3. csoport tartományai gyors növekedésüknél fogva képesnek tűnnek a legfejlettebbekhez való felzárkózásra. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy az ide tartozó Qinghai vagy Xizang (Tibet) rövid időn belül utolérheti Shanghait, de a két véglet közötti távolság mindenképpen csökkenőben van.

Az igazán nagy problémát nem is ez, hanem a 4. csoportban lévő tartományok (beleértve három tengerparti térséget) helyzete jelenti. Ezek ugyanis az átlagosnál lassabban fejlődnek, így a fejlettebbektől való elmaradásuk tovább fokozódhat.

Megjegyzendő, hogy van négy olyan tartomány, melyek a 4. csoportba kerültek, fejlődési ütemük azonban gyakorlatilag eléri az országos átlagot. Mivel ez alapján nekik reálisnak tűnő esélyük van a felzárkózásra, a későbbiekben e térségeket külön kezeljük.

Amennyiben a kínai tartományok fejlődési lehetőségeit egységesen tekintjük át, akkor a Kínán belüli területi egyenlőtlenségek alakulásáról olyan kép bontakozik ki szemünk előtt, amely hasonlóságot mutat az 1960-as, 1970-es évek Olaszországnak helyzetével. Az állam területfejlesztési politikájának köszönhetően ott is mérséklődött a legfejlettebbek és a legelmaradottabbak közötti különbség, a területi egyenlőtlenségi mutatók értéke csökkent. Ez azonban úgy játszódtott le, hogy miközben a közepesen fejlett területek felzárkóztak a lefelé nivellálódó legfejlettebbekhez, az igazán elmaradott dél-olaszországi régiók helyzete gyakorlatilag nem javult (Nemes Nagy 1987, 60; Szabó 2002, 63).

A fentiek alapján Kínában jelenleg hasonló a helyzet: *a területi egyenlőtlenségek egyre lassuló ütemben növekednek, sőt valószínűleg belátható időn belül hamarosan csökkenésnek indulnak. Ez azonban úgy megy végbe, hogy a dinamikus, közepesen fejlett térségek erősen megközelítik a lassan növekvő legfejlettebbeket, miközben a tartományok egy jelentős csoportja egyre jobban leszakad a prosperáló térségektől.*¹⁹ Mindez olyan állapot kialakulásához vezethet, melyben a tartományok fejlettségi szempontból nem egyenletesen szóródnak a minimális és a maximális értékek között, hanem elkülönül két csoport: az elmaradottaké és a fejletteké; ún. *konvergencia klubok* (Quah 2002, 9–10) alakulnak ki. A két csoport (vagy két klub) viszonylag kompakt, egy csoporton belül meglehetősen hasonló helyzetű elemek vannak, ugyanakkor a két csoport határozottan elkülönül egymástól. Összességében azt is mondhatjuk, hogy a régiók fejlettségi sokfélesége úgy csökken, hogy közben az ország (szigorúan fejlettségi értelemben) két részre kezd tagolódni.

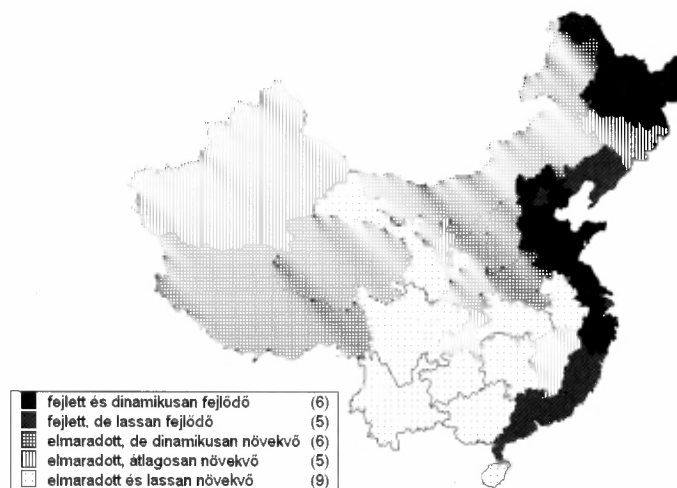
A fejlődési kilátások és a fekvés összefüggései

A tartományok fentebb részletezett fejlődési kilátásainak területi vonatkozásai, melyet a 8. ábra mutat, a következőkben foglalhatók össze:

- 1) *Az átlagosnál fejlettebb tartományok mind keleten fekszenek. Zömük a tengerparton található (Shanghai, Beijing, Tianjin, Zhejiang, Jiangsu, Guangdong, Fujian, Shandong, Liaoning és Hebei), az egyetlen kivételt a mandzsúriai nehézipar egykori fellegvára, a napjainkban ipari szerkezetváltozáson átmenő Heilongjiang jelenti.*
- 2) *Az elmaradott, de dinamikusan fejlődő tartományok, vagyis a „felzárkózók” (Belső-Mongólia, Shanxi, Henan, Qinghai, Shaanxi és Xizang [Tibet]) Kína északi-középső, valamint nyugati térségében helyezkednek el.*
- 4) *Az elmaradott és lassan növekvő térségek, a „leszakadók” (Hubei, Hunan, Sichuan, Anhui, Yunnan, Gansu és Guizhou) jellemzően az ország déli-középső részén találhatók.*
- 5) *Az átlagos növekedési ütemű tartományok (Jiangxi, Jilin, Ningxia és Xinjiang) a „felzárkózó” és a „leszakadó” területek között fekszenek, kompakt térbeli egységet azonban nem alkotnak.*

8. ÁBRA

A kínai tartományok fejlődési kilátásai jelenlegi gazdasági fejlettségük és növekedésük alapján
(*Development Prospects for Chinese Provinces According to Their Economic Development and Growth*)

Forrás: Saját szerkesztés a CSY (2000) és CSY (2005) adatai alapján.

A fenti észrevételek alapján újból szembekerülünk azzal a jelenséggel, hogy Kína nem írható le egyszerűen a fejlett Kelet–elmaradott Nyugat ellentétpárjával. Ugyan a legfejlettebb térségek valóban keleten találhatóak, *a legkilátástalanabb helyzetű leszakadó térségek azonban nem nyugaton, hanem az ország déli–középső részén helyezkednek el*, miközben a náluk nyugatabbra fekvő tartományoknak jobb esélyük van a felzárkózásra.

Megfigyelhető az is, hogy a fejlett és a leszakadó tartományok tömbszerűen helyezkednek el, ami további problémákat vet fel. Egyrészt az, hogy a legelmaradottabb tartományok ilyen kompakt térbeli együttest alkotnak, még reménytelenebbé teszi helyzetüket, hiszen egy fejletlen tartomány könnyebben tud megindulni a fejlődés útján, ha szomszédai fejlettek, mivel akkor nagyobb valószínűséggel hatolnak be területére a fejlesztő hatású innovációk (például a külföldi tőke).

Érzékelhető másrészt az, hogy *Kínában a fejlettségi ellentétek egyben térbeli ellentétekké is válnak, ami komoly potenciális veszélyforrás*, hiszen egy idő után területi konfliktusokhoz, társadalmi elégedetlenségekhez, végső esetben akár elszakadási törekvésekhez is vezethet. Bár egy ilyen erősen centralizált, diktatórikus berendezkedésű országban ezek a feszültségek nehezebben törnek a felszínre, biztos *ellenszert azonban csak egy átfogó területfejlesztési politika jelenthet*, amely tartós növekedési pályára tudja állítani a leszakadó tartományokat, elhárítva ezzel Kína fejlettségi kettészakadásának lehetőségét.

Összegzés

Kína területi egyenlőtlenségei az 1978-as gazdasági nyitás után, átmeneti csökkenést követően, az 1990-es években gyors növekedést mutattak. Ez a tendencia napjainkban lassul, sőt néhány éven belül már egyfajta lassú területi kiegyenlítés megindulása várható. A területi különbségek hátterében – főként természetföldrajzi és történelmi okokból kifolyólag – általában a fejlett Kelet és az elmaradott Nyugat ellentéte húzódik. A részletesebb vizsgálatok azonban rávilágítanak ezen egyszerű térbeli séma finomításának, a „*fejlettségi lejtő*” helyett egy *speciális, hármas osztatú „fejlettségi teknő*” definiálásának szükségességére, melynek oka az államilag erősen támogatott nyugati tartomány, Xinjiang környezetéből kiugró – bár alapvetően nem endogén forrásokból következő – fejlettségi szintje.

Ami az egyes tartományok fejlődési kilátásait illeti, három nagy csoport különböztethető meg: a *fejlettek*, a *felzárkózók* és a *leszakadók* tábora. Ezek a csoportok térben is elkülönülő, kompakt egységeket alkotnak, a *fejlettek* keleten, a *felzárkózók* nyugaton és északon, a *leszakadók* pedig középen–délen találhatóak, ami megint csak rámutat a hagyományos, egyszerű nyugat–kelet ellentétén alapuló megközelítés árnyalásának szükségességére. Egyúttal a számítások szerint fennáll annak a veszélye, hogy *az ország két, fejlettségi és térbeli szempontból is elkülönülő részre tagolódik*, ami komoly társadalmi feszültségekhez vezethet, megelőzése pedig csak átfogó, hosszú távú központi területfejlesztési politika megalkotásával lehetséges.

Jegyzetek

- ¹ Lásd: „...[a kínai] statisztikai rendszert a »hamisítás és kozmetikázás levegője« járja át” (Rawski 2001, 4).
- ² „Nem olyan rossz, mint Olaszország” – írja Holz (2003, 35) egy fejezet címében Kínáról, arra utalva, hogy egyes fejlett országok statisztikáiban időnként nagyobb hibák mutathatók ki, mint a kínaiakban.
- ³ Kína jelenleg hivatalosan (Aomen, Xianggang és Taiwan nélkül) 22 tartományból, 5 autonóm területtől és 4 közvetlenül a központi kormány alá tartozó nagyvárosból áll. Jogi értelemben helytelen mindazon, összesen 31 egységet tartománynak nevezni, az egyszerűség és a jobb áttekinthetőség kedvéért azonban a szövegben így jártunk el. A „kínai tartományokról” írottak tehát erre a 31 egységre, az 1997 előtti időszakra vonatkozóan pedig a Chongqing nélküli 30 egységre vonatkoznak.
- ⁴ A népességeloszlás és az agroökológiai potenciál térbeli alakulásának kínai összefüggéseiről l. *Probáld* 1999.
- ⁵ A modell egyéb, térbeli vonatkozásairól l. *Nemes Nagy* 1998, 248–251.
- ⁶ A negyedik, illetve az ezt követő esetleges további fázisokra vonatkozó elképzelésekkel kapcsolatban részletes ismertetést tartalmaz például *Amos* (1988) és *Lee* (2004).
- ⁷ A tartományok helyett három nagyrégióval (Kelet, Közép, Nyugat) foglalkozik a tanulmány, de a szerzők a tartományi szintű, egész Kínára kiterjedő Gini-index értékének időbeli változásait is közzik az 5. táblázatban.
- ⁸ A vizsgálat záró időpontjának pontos megjelölése nélkül az elemzésben arról olvashatunk, hogy a tartományok többsége 1978 óta fejlettségi szempontból egyre jobban eltávolodott egymástól.
- ⁹ Ezen, a kínaiak által létrafok elméletnek nevezett koncepció (*Jordán* 1998, 12) lényegében megegyezik a francia Boudeville által kidolgozott, először 1966-ban publikált növekedési pólus-elmélettel (l. *Lenygyel–Rechnitzer* 2004, 285–288). Bár a későbbiekben sok nyugat-európai állam regionális politikája szerveződött ezen gondolat köré, újabban egyre több szakértő helyezkedik azon álláspontra, miszerint

- a koncepció gyakorlati alkalmazása tovább növeli a meglévő területi egyenlőtlenségeket (I. Faragó 1995, 179–180; Hamilton 1998).
- ¹⁰ A nyugati Xinjiang tartomány például Kína ismert földgázkészletének 22%-ával rendelkezik (CSY 2005).
- ¹¹ A tengerparti fekvés előnyeinek részletes áttekintését adja MacKellar–Wörgötter–Wörz (2000), megemlítve többek között azt, hogy a tengeri kapcsolat hiánya átlagosan nagyjából 1,5 százalékponttal mérsékli egy állam éves gazdasági növekedését.
- ¹² A kelet-kínai régió részei a tengerparti és a mandzúriai tartományok, tehát Beijing, Fujian, Guangdong, Guangxi, Hainan, Hebei, Heilongjiang, Jiangsu, Jilin, Liaoning, Shandong, Shanghai, Tianjin és Zhejiang.
- ¹³ A választás oka, hogy a társadalmi és gazdasági mutatók a népességhez kötődnek, márpedig a nagy területű tartományok népességi súlypontja gyakran messze esik mértani középpontjától, így utóbbi alapul vétele a számítások eredményét jelentősen torzíthatná. A népességi súlypont pontos kiszámításához szükséges részletes területi (pl. települési szintű) adatok viszont Magyarországon beszerezhetetlenek. Ezért döntöttünk a tartományi székhely koordinátáinak alapul vétele mellett, hiszen a székhely és környéke általában a ritkán lakott provinciák legnagyobb népességkoncentrációja, így relative közel esik azok népességi súlypontjához.
- ¹⁴ Ezek a berendezések Kína minden tartományában terméket-ciklusuk növekvő fázisában (Lengyel–Rechnitzer 2004, 252–257) vannak, vagyis nagy számuk már kellő alapot ad megbízható statisztikai elemzések végrehajtásához, ugyanakkor a piac még nem telítődött, így az a veszély sem fenyeget, hogy valamely fogyasztási cikk elterjedtsége minden tartományban hasonló lenne.
- ¹⁵ A mutatók számításának pontos menetét lásd: UNDP 2005, 142–143.
- ¹⁶ Az 1933-ban megalakuló Kelet-turkesztáni Türk-izlám Köztársaság egy év múlva bomlott fel, az 1944-től fennálló Kelet-turkesztáni Köztársaságot pedig 1949 után számolta fel a kínai kommunista hatalom.
- ¹⁷ A történethez az a tragikus fejlemény is hozzátartozik, hogy Xinjiang bányáinak kiaknázására, az ipari termelés beindítására a rendszer – vélt vagy valós – ellenségeinek millióit deportálták ide Kína más tartományaiból (Wacker 1995, 9).
- ¹⁸ Ennek keménységére jellemző, hogy az 1960-as években kazahok és ujugurok százezrei menekültek Kínából a Szovjetunióba(!) (Kreutzmann 1997, 271).
- ¹⁹ Az, hogy a 4. csoport négy kilógó tartománya a felzárkózókhoz vagy a leszakadókhoz fog-e csatlakozni, ezen adatok alapján nem dönthető el.

Irodalom

- Akita, T.–Kawamura, K. (2002) *Regional Income Inequality in China and Indonesia – A Comparative Analysis*. EconPapers. www.ersa.org/ersaconfs/ersa02/cd-rom/papers/432.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Amos, O.M. (1988) Unbalanced regional growth and regional income inequality in the latter stage of development. – *Regional Science and Urban Economics*. 4. 549–566. o.
- Aziz, J.–Duenwald, Ch. (2001) *China's Provincial Growth Dynamics*. EconPapers. 129.3.20.41/eps/dev/papers/0012/0012004.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Bils, B.–Koivu, T. (2005) Regional inequalities widening further in China. – *BOFIT China Review*. 1. 4. o. www.bofi.fi/bofit/fin/13ceec/index.stm. Utoljára megnyitva: 2005. december 19.
- Cai, F.–Wang, D. (2002) *Regional Comparative Advantages in China: Differences, Changes and Their Impact on Disparity*. UNU/WIDER. www.wider.unu.edu/conference/conference-2003-1/conference-2003-1-papers/cai%20fang%20and%20wang%20dewen.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Chow, G. (2005) *Are Chinese Official Statistics Reliable?* A Princeton Egyetem tanára által 2005. november 2-án tartott előadás írott változata. www.princeton.edu/~gchow/Are%20Chinese%20Official.doc. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- CSY (1996–2005) *Chinese Statistical Yearbook*. A Kínai Statisztikai Hivatal évkönyvei. www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Dayal-Gulati, A.–Husain, A.M. (2000) *Centripetal Forces in China's Economic Take-Off*. IMF Working Paper 00/86. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0086.pdf>

- Démurger, S.–Sachs, J.D.–Woo, W.T.–Bao, Sh.–Chang, G.–Mellinger, A. (2002) Geography, Economic Policy and Regional Development in China. – *Asian Economic Papers*. 1. 146–197. o., illetve post.economics.harvard.edu/hier/2002papers/HIER1950.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Duncan, R.–Tian, X. (1999) *China's Interprovincial Disparities: An Explanation*. China Center for Economic Research (CCER), Working Paper Series No.1999012. www.ccer.edu.cn/download/638-1.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Faragó L. (1995) Kína a növekedési pólus elmélet gyakorlati megvalósítója. – *Tér és Társadalom*. 3–4. 179–189. o.
- FNB (én) *A Földrajzinév-bizottság határozatai 1990-től*. lazarus.elte.hu/~guszlev/tajnev/pdf/fnb_határozatok.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Fujita, M.–Hu, D. (2001) Regional disparity in China 1985–1994: The effects of globalization and economic liberalization. – *The Annals of Regional Science*. 35. 3–37. o.
- Galbraith, J.K.–Krytynskaia, L.–Wang, Q. (2004) The Experience of Rising Inequality in Russia and China during the Transition. – *The European Journal of Comparative Economics*. 1. 87–106. o., illetve utip.gov.utexas.edu/papers/utip_23.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Hamilton, I.F.E. (1998) *A regionális politika összefüggései*. geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_04/REF-RTT4hu.html. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Heilig, G.K. (1999) How reliable are (population) statistics from China? – *ChinaFood. Can China Feed Itself? A System for Evaluation of Policy Options*. IIASA. www.iiasa.ac.at/Research/LUC/ChinaFood/indepth/id_main.htm. Utoljára megnyitva: 2005. december 19.
- Holz, C.A. (2003) Truth or consequences: China's GDP numbers. – *China Economic Quarterly*. 3. 30–40. o. www.theceq.info/ceq2003q1_sec3_01gdp.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Holz, C.A. (2005) *The Institutional Arrangements for the Production of Statistics*. OECD Statistics Working Paper – China governance project, STD/DOC(2005)1. www.oilis.oecd.org/oilis/2005doc.nsf/43bb6130e5e86e5fc12569fa005d004c/79bd1182713f436ec1256f8e0033ebb2/\$FILE/JT00177141.doc. Utoljára megnyitva: 2006. szeptember 12.
- Hu, A.–Wang, Ch.–Kang, X. (1995) *Regional disparities in China*. Liaoning People's Press, Shenyang.
- Hu, D. (1997) *Economic transition and regional disparity*. Mimeo, CCER, Peking University, Peking.
- Jian, T.–Sachs, J.D.–Warner, A.M. (1996) *Trends in Regional Inequality in China*. National Bureau of Economic Research, Working Paper Series, Working Paper 5412. www.sciencedirect.com/science/article/B6W46-45GNRT2-1G/2/a4e513bead656e219c55c5085f309e80. Utoljára megnyitva: 2006. szeptember 12.
- Jordán Gy. (1998) Peking és a tartományok – A regionalizmus és a decentralizáció problémái Kínában. – *Társadalmi Szemle*. 2. 77–87. o.
- Kanbur, R.–Zhang, X. (1998) *Which Regional Inequality? The Evolution of Rural-Urban and Inland-Coastal Inequality in China, 1983–1995*. WP 98-10. Department of Agricultural, Resource and Managerial Economics, Cornell University.
- Kanbur, R.–Zhang, X. (2004) *Fifty Years of Regional Inequality in China – A Journey Through Revolution, Reform and Openness*. UNU/WIDER Research Paper No. 2004/50. www.wider.unu.edu/publications/rps/rps2004/rp2004-050.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Klein, L.R.–Özmcür, S. (2002/2003) The Estimation of China's Economic Growth Rate. – *Journal of Economic and Social Measurement*. 4. 187–202. o., illetve www.econ.upenn.edu/~ozmcür/papers/Klein&Ozmcür_ChinaGDPGrowth.pdf
- Kreutzmann, H. (1997) Minderheiten und Mehrheiten in Xinjiang. – *Geographische Rundschau*. 5. 266–271. o.
- Lee, S.S. (2004) Spatial Dynamic Variations of Regional Inequality in Korea and Japan. – *Studies in Regional Science*. 1. 97–116. o.
- Lengyel I.–Rechnitzer J. (2004) *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Lin, J.Y.F.–Cai, F.–Li, Z. (1998) An analysis of regional gaps in China's economic transition. – *Economic Research Journal*. June. 3–10.
- MacKellar, L.–Wörgötter, A.–Wörz, J. (2000) Economic Development Problems of Landlocked Countries. – *Reihe Transformationsökonomie/Transition Economic Series*. 14. Institut für Höhere Studien (IHS)/Institute for Advanced Studies, Wien. www.ihs.ac.at/publications/tec/te-14.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Nemes Nagy J. (1987) *A regionális gazdasági fejlődés összehasonlító vizsgálata*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nemes Nagy J. (1998) *A tér a társadalomkutatásban*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Nemes Nagy J. (2005) (szerk.) *Regionális elemzési módszerek*. Regionális Tudományi Tanulmányok 11. kötet, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék–MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest.

- Pedroni, P.–Yao, J.Y. (2002) *Are China's Post-reform Provincial Income Levels Diverging?* www.williams.edu/Economics/neudc/papers/chinese-provincial-incomes.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Sceptical Attitude Toward China's Statistics Groundless, Says Official. (2002) – *People's Daily*. Április 19. english.people.com.cn/200204/18/eng20020418_94299.shtml. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Population statistics: historical demography – Asia*. www.library.uu.nl/wesp/populstat/Asia/asia.html. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Probáld F. (1999) A regionális fejlődés dilemmái Kínában. – Tésits R.–Tóth J. (szerk.) *Kommunikáció térben és időben*. University Press, Pécs. 184–196. o.
- Quah, D. (2002) *One Third of the World's Growth and Inequality*. econ.lse.ac.uk/staff/dquah/p/0204-1third.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Rawski, T.G. (2001) *What's Happening to China's GDP Statistics?* A China Economic Review kínai statisztikai adatokkal kapcsolatos szimpóziumára készült elemzés. www.pitt.edu/~tgrawski/papers2001/gdp912f.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Szabó P. (2002) Észak, Dél, Harmadik Olaszország és társaik – Makroregionális tagozódás Olaszországban. – *Regionális és Kvantitatív Analízisek (RÉKA)*. 1. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest. 39–76. o.
- Taubmann, W. (2001) Wirtschaftliches Wachstum und räumliche Disparitäten in der VR China. – *Geographische Rundschau*. 10. 10–17. o.
- Taubmann, W. (2003) Binnenwanderung in der Volksrepublik China. – *Geographische Rundschau*. 4. 46–53. o.
- The World Gazetteer*. (én) www.world-gazetteer.com. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Tsui, K. (1996) Economic reform and interprovincial inequalities in China. – *Journal of Development Economics*. 2. 353–368. o.
- UNDP (1997) *Human Development Report 1997 – Poverty Alleviation and Human Development*. hdr.undp.org/docs/reports/national/CPR_China/China_1999_en.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- UNDP (2002) *Human Development Report 2002 – Making Green Development A Choice*. hdr.undp.org/docs/reports/national/CPR_China/China_2002.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- UNDP (2005) *Human Development Report 2005 – Towards Human Development with Equity*. www.undp.org.cn/downloads/nhdr2005/NHDR2005_complete.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- USCC (2002) *Appendix 1 – Reliability of GDP Statistics*. United States–China Economic and Security Review Commission. www.uscc.gov/researchpapers/2000_2003/pdfs/chapp1.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Wacker, G. (1995) Xinjiang und die VR China: Zentrifugale und zentripetale Tendenzen in Chinas Nordwest-Region. – *BIOst*. 3. 3–36. o.
- Wang, C. (2003) *China's GDP: Examining Provincial Disparity*. IR-03-035. IIASA. www.iiasa.ac.at/Publications/Documents/IR-03-035.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Wei, Y.–Liu, X. (2003) *Convergence or Divergence? Debate on China's Regional Development*. Lancaster University Management School, Working Paper 2004/002. www.lums.lancs.ac.uk/publications/viewpdf/000245. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Williamson, J. G. (1965) Regional inequality and the process of national development: A description of patterns. – *Economic Development and Cultural Change*. 4. 13–45. o.
- Wu, Y. (1999) *Income Disparity and Convergence in China's Regional Economics*. Department of Economics, University of Western Australia. www.econs.ecel.uwa.edu.au/economics/Research/1999/99.15.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Wu, Y. (2000) *Income Disparity and Convergence in China's Regional Economics*. www.econ.uwa.edu.au/_data/page/37152/99.15.pdf. Utoljára megnyitva: 2007. január 1.
- Zhang, Z.–Liu, A.–Yao, Sh. (2001) Convergence of China's regional incomes – 1952–1997. – *China Economic Review*. 12. 243–258. o.
- Zhao, X.B.–Tong, S.P. (2000) Unequal Economic Development in China: Spatial Disparities and Regional Policy Reconsideration, 1985–1995. – *Regional Studies*. 6. 549–561. o.